

تحولات تاریخی مسئله روح بخاری در حکمت صدرایی

محمد میری*

چکیده

نوشتار حاضر به بررسی تاریخی برخی پیشرفته‌ها که توسط صدرالمتهلین در مبحث روح بخاری روی داده است میپردازد. ملاصدرا روح بخاری را از جهت آنکه واسطه رسیدن تدبیر نفس به بدن جسمانی است گاهی به «عما» - که اصطلاحی عرفانی است - و گاهی به «جسم فلکی» و گاهی به «عرش» و یا «کرسی» تشبیه میکند. زیرا همه موارد فوق، در ویژگی برزخ بودن و واسطه بودن میان مراتب بالایی و پایینی خود، مشترک بوده و در رساندن فیض و تدبیر از عوالم بالاتر به عالم مادون خود تأثیرگذارند. این تشبیهات صدرالمتهلین را میتوان در راستای قاعده تطابق عالم کبیر با عالم صغیر نیز معنا کرد. برخی از این تشبیهات و همچنین بهره‌گیری از قاعده تطابق دو عالم کبیر و صغیر در باب روح بخاری از سوی ملاصدرا در تاریخ فلسفه اسلامی بی‌سابقه بوده است.

دیگر ابتکار تاریخی ملاصدرا، طرح تشکیک در وجود انسان میباشد. در واقع او براساس نگاه تشکیکی که به وجود واحد انسانی دارد، روح بخاری را واسطه میان مرتبه مثالی و بدن جسمانی دانسته و به اینصورت، جایگاه روح بخاری و

۴۳

* استادیار دایرةالمعارف مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)؛ mohammademiri@gmail.com
تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۲۵ تاریخ تأیید: جلسه هیئت تحریریه ۹۴/۳/۱۲

مراتب مترتب برآن را در وجود تشکیکی انسانی تبیین کرده است. او با این نگاه، مسئله برقراری ارتباط میان نفس مجرد و بدن جسمانی را با استفاده از روح بخاری بگونه‌یی حل نموده که از اشکالی که بر مشائین وارد است مبرا باشد. در نگاه صدرایی، روح بخاری، بدن اصلی نفس بوده و بدن جسمانی، غلاف و پوسته روح بخاری بشمار می‌رود.

کلیدواژه‌ها: روح بخاری، رابطه نفس و بدن، حرکت جوهری، تشکیک صدرالمتألهین

* * *

مقدمه

صدرالمتألهین در مباحث اولیه مربوط به روح بخاری، با حکمای پیش از خود موافق بوده و تقریباً همان سخن آنها را در تعریف و توضیح روح بخاری تکرار کرده است، ولی در عین حال، باید توجه داشت که مبحث روح بخاری مانند بسیاری دیگر از مسائل فلسفی، در نظام حکمت متعالیه، بصورت غنیتر و ارتقایافته‌تر از آنچه در فلسفه‌های گذشته بوده، مطرح شده است. ملاصدرا در تبیین چگونگی وساطت روح بخاری میان نفس و بدن، اندیشه‌های مترقی جدیدی دارد که یا قبل از وی اصلاً مطرح نبوده و یا اگر هم مطرح بوده چندان جدی نبوده است. نوشتار حاضر، پس از اشاره اجمالی به تعریف روح بخاری، به کاوش پیرامون نقاط قوتی که در عبارات صدرالمتألهین درباره روح بخاری وجود دارد، می‌پردازد تا پیشرفتهای این حکیم بزرگ در این زمینه بلحاظ تاریخی روشنتر شود.

همچنین به این مسئله بسیار مهم نیز باید توجه داشت که - همچنانکه خواهد آمد- ملاصدرا مسئله وساطت روح بخاری میان نفس و بدن را کاملاً واضح و بی‌نیاز از اقامه برهان برمی‌شمارد، اما روشن است که نگاه وی به روح بخاری نگاه یک فیلسوف به آن بعنوان واسطه میان مرتبه مجرد و مرتبه مادی وجود انسانی است و ۴۴ از اینرو ابطال روح بخاری در علم پزشکی مدرن، خللی به جنبه فلسفی مسئله وارد نمی‌سازد؛ زیرا آنچه در علم‌النفس، به قطع و یقین اثبات می‌شود، ضرورت وجود واسطه‌یی میان نفس و بدن است. این واسطه باید از سویی بیشترین مناسبت را با مرتبه تجردی نفس و از سوی دیگر با مراتب پایتتر جسمانی دیگر داشته باشد تا بتواند نقش واسطه‌گری میان دو طرف را بعهده گیرد. فیلسوف، روح بخاری را

